УДК 373.5.016:821.161.3.09

А. А. Шкуратава (Горкі)

ФАРМІРАВАННЕ ЧЫТАЦКІХ УМЕННЯЎ ЯК НЕАБХОДНАЯ ЎМОВА РАЗВІЦЦЯ МЕТАПРАДМЕТНАЙ КАМПЕТЭНТНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Аннотация. У сучаснай школе застаецца актуальнай праблема фарміравання граматнасці чытання, якая разумеецца ў шырокім сэнсе слова як здольнасць навучэнцаў да асэнсавання тэкстаў рознага зместу і фармату і рэфлексіі на іх, а таксама да выкарыстання прачытанага ў розных жыццёвых сітуацыях.

Summary. In the current school remains an urgent problem of the formation of reading literacy, understood in a broad sense as the students' ability to comprehend texts of different content and format, and reflection on them, as well as to the use of reading in different situations.

Ключавыя словы: чытацкая пісьменнасць, чытацкія уменні, чытацкія навыкі.

Keywords: reading literacy, reading skills, reading skills.

Пісьменнае – у шырокім сэнсе слова – чытанне ляжыць у аснове ўсёй дзейнасці чалавека як у перыяд яго навучання ў школе, так і ў будучым. Гэта сукупнасць ведаў, навыкаў і ўменняў, якія пастаянна развіваюцца і ўдасканальваюцца на працягу ўсяго яго жыцця ў розных сітуацыях дзейнасці і ўзаемаадносін.

Выпускнік сучаснай школы павінен разумець тэксты розных відаў, разважаць над іх зместам, ацэньваць іх

Электронный архив библиотеки МГУ имени А. А. Кулешова

сэнс і значэнне і выказваць свае думкі аб прачытаным. Мэта настаўніка пры гэтым заключаецца ў прапанове навучэнцам тэкстаў рознага характару, для таго каб увесці іх у сітуацыі грамадскага жыцця, праверыць гатоўнасць удзельнічаць у ёй, карыстаючыся сучаснымі спосабамі прадстаўлення інфармацыі.

Адным з галоўных крытэрыяў узроўню навыку чытання з'яўляецца паўната разумення тэксту. Пра даволі поўнае разуменне тэксту сведчаць наступныя крытэрыі: агульная арыентацыя ў змесце тэксту і разуменне яго цэласнага сэнсу, знаходжанне інфармацыі, інтэрпрэтацыя тэксту, рэфлексія зместу тэксту.

Адукацыйныя дасягненні па павышэнні чытацкай пісьменнасці вучняў уяўляюць сабой, перш за ўсё, асабістыя вынікі: сфарміраванасць цэннасных адносін да чытання; удасканаленне чытацкіх навыкаў; развіццё эстэтычнага густу; фарміраванне развіццёвага кола чытання. Па-другое, метапрадметныя вынікі: уменне эфектыўна выкарыстоўваць розныя крыніцы інфармацыі; аб'ектыўна ацэньваць дакладнасць і значнасць інфармацыі. Па-трэцяе, прадметныя вынікі: высокі ўзровень засваення матэрыялу, які дазваляе рашаць пэўныя праблемы ў сацыяльнай практыцы; фарміраванне вопыту дасягненяў у сацыяльна значымых відах дзейнасці – алімпіядах, конкурсах, праектах.

Ітак, фарміраванне чытацкай пісьменнасці – гэта неабходная ўмова развіцця метапрадметнай кампетэнтнасці вучняў і асноўны рэсурс у фарміраванні пасяховага чалавека, які ўмее здабываць самастойна новыя веды і паспяхова прымяняць іх у жыцці. Аднак традыцыйныя ўрокі мовы і літаратуры не заўсёды садзейнічаюць фарміраванню менавіта чытацкай пісьменнасці. Ды і тэксты, як у школьных падручніках, дзе вучань ідзе ўслед за ходам думкі аўтараў, звяртае ўвагу на пазначанае курсівам і выконвае заданні пасля правіла ці тэктсу, у жыцці не сустракаюцца.

Чытацкая пісьменнасць патрабуе сфарміраванасці наступных ўменняў: 1) знайсці і выбраць інфармацыю (арыентацыя ў змесце тэксту); 2) інтэграваць і інтэрпрэтаваць тэкст; 3) асэнсаваць і ацаніць (рэфлексія на змест тэксту і яго ацэнка). Названыя ўменні фарміруюцца на ўроках мовы і літаратуры.

Эфектыўнымі прыёмамі фарміравання і развіцця першага ўмення (знайсці і выбраць інфармацыю) з'яўляюцца наступныя:

- Чытанне тэксту з пометамі: на палях па ходу чытання тэксту адзначаць умоўнымі знакамі атрыманую інфармацыю (напрыклад, “+” – я сутыкаўся з такой інфармацыяй, “?” – у мяне ўзнікла пытанне, “-“ – я не згодны з гэтым).
- Гульня “Так – не”: вучням прапануецца загарнуць прачытаны тэкст і адказаць на шэраг пытанняў па змесце словамі “так” або “не”.
- Складанне асацыятыўнага раду да назвы тэксту.
- “Рэшата”: з раду падзей выбраць выбраць толькі тыя, што адбыліся ў жыцці героя ў тэксту.
- “Карэктар”: вучням прапануецца тэкст са скажонымі фактамі, трэба выправіць памылкі.

Уменне другое (інтэграваць і інтэрпрэтаваць тэкст – стадыя асэнсавання) патрабуе ад вучняў знаходзіць такую інфармацыю з тэксту, якая не паведамляецца наўпрост. Гэта здольнасць аналізаваць, ставіць пытанні, прыводзіць аргументы. Для выпацоўкі і развіцця дадзенага ўмення падыходзяць наступныя прыёмы:

- “Рамонак пытанняў”: рамонак складаецца з шасці пялёсткаў, на кожным напісана пытанне. Гэтыя пытанні звязаны з класіфікацыяй узроўняў пазнавальнай дзейнасці: веды, разуменне, аналіз, прымяненне, сінтэз і ацэнка. Пытанні могуць быць простымі, удакладняючымі, інтэрпрэтацыйнымі, творчымі, ацэначнымі, практычнымі.
- “Адзін дзень з жыцця героя твора”: вучні спрабуюць уявіць сябе прапанаваным героем і расказаць аб “сабе”, абапіраючыся на інфармацыю з тэксту.
- “Узаемаапытанне”: адзін са спосабаў работы ў парах, групах. На аснове атрыманай інфармацыі з тэксту скласці актуальныя на сённяшні час пытанні і задаць іх аднакласнікам.
- “Інтэрв'ю з героем”: скласці шэраг пытанняў да героя твора. Пытанні павінны быць асэнсаванымі, карэктнымі, выцякаць з логікі апавядання.
- “Намалюй праблему”: вучням трэба на аркушы паперы намаляваць або схематычна паказаць “вобраз” асноўнай праблемы, узнятай у творы. Прапануецца выкарыстоўваць рознакаляровыя алоўкі.

Выпрацоўцы трэцяга ўмення (асэнсаваць і ацаніць, гэта значыць пракаменціраваць якую-небудзь інфармацыю з тэксту на аснове ўласнага вопыту і згодна са сваімі маральнымі ўяўленнямі, сфармуляваць вывады) садзейнічаюць наступныя прёмы:

- “Сінквейн”. Складаецца па наступнай схеме:

1 радок – тэма твора, якая выражаецца адным назоўнікам;

2 радок – апісанне тэмы двума прыметнікамі;

3 радок – апісанне дзеяння ў рамках тэмы трыма дзеясловамі;

4 радок – фраза з чатырох слоў, якая выражае адносіны аўтара да гэтай тэмы;

5 радок – адно слова-сінонім да першага назоўніка, якое характарызуе сутнасць прадмета або аб'екта.

- “3+2+1”: вучань агучвае тры думкі, якія ён зразумеў; называе дзве справы, якія б хацеў змяніць або здзейсніць; задае адно пытанне, якое хвалюе пасля чытання і абмеркавання тэксту.
- “Кластар”: прапануецца напісаць ключавое слова пасярод аркуша паперы або на дошцы; потым запісваць словы ці сказы, якія асацыіруюцца з дадзенай тэмай (як мага больш); устанавіць сувязі паміж ідэямі.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова

Гэты педагагічны прыём дапамагае вучням свабодна і адкрыта думаць. Разбіўка на кластары служыць для стымулявання мысленчай дзейнасці да таго, як пэўная тэма будзе вывучана больш дасканала. Гэты прыём дае вучням доступ да асабістых ведаў, разуменню пэўнай тэмы.

- “Тэлеграма”: напісаць коратка – самае важнае, што зразумеў з тэксту.
- “Ліст галоўнаму герою”: у пісьмовай форме звярнуцца да героя тэксту, выказць яму свае адносіны да ўчынкаў, штосьці пажадаць.

Такім чынам, сфарміраваць у вучняў чытацкія ўменні – гэта значыць навучыць іх знаходзіць інфармацыю, правільна яе інтэрпрэтаваць, супастаўляць розныя пункты погляду і, самае важнае, карыстаючыся атрыманай інфармацыяй, складаць сваё меркаванне і аргументаваць яго.

ПРАЕКТ УРОКА БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ Ў 7 КЛАСЕ
“ЗМІТРОК БЯДУЛЯ “НА КАЛЯДЫ К СЫНУ”. ТРАГЕДЫЯ ТЭКЛІ”

Тып урока: урок атрымання новых ведаў.

Мэты:
- арганізаваць дзейнасць вучняў па фарміраванні і замацаванні ведаў па тэме;
- стварыць умовы для фарміравання ўніверсальных вучэбных дзеянняў;
- спрыяць выхаванню культуры ўзаемаадносін і супрацоўніцтва.

Плануемыя вынікі:

Прадметныя: уменне чытаць апавядальны тэкст з улікам выяўленага аўтарам пафасу і настрою; уменне вызначаць асноўныя праблемы літаратурнага твора, характарызаваць літаратурнага героя і аргументаваць сваю ацэнку; уменне падрабязна і сцісла пераказваць змест прачытанага, будаваць вуснае паведамленне або развайжанне пра твор.

Метапрадметныя:

Рэгулятыўныя ўніверсальныя вучэбныя дзеянні (УВД): уменне самастойна або з дапамогай настаўніка вызначаць і фармуляваць мэты ўрока; выказваць свае меркаванні; працаваць па калектыўна складзеным плане; планаваць свае дзеянні ў суадносінах з пастаўленай задачай.

Камунікатыўныя УВД: уменне афармляць свае думкі ў вуснай форме; слухаць і разумець маўленне іншых; аргументаваць свае выказванні; удзельнічаць у калектыўным абмеркаванні пытання; выконваць правілы ўзаемаадносін у калектыве.

Пазнавальныя УВД: уменне арыентавацца ў асабістай сістэме ведаў, здабываць новыя веды: знаходзіць адказы на пытанні, выкарыстоўваючы падручнік, свой жыццёвы вопыт і інфармацыю, атрыманую на ўроку; аналізаваць інфармацыю, параўноўваць, абагульняць, ствараць спосабы рашэння праблем.

Асобасныя УВД: уменне праводзіць самаацэнку, супрацоўнічаць з настаўнікам і аднакласнікамі.

Этап	Плануемы вынік	Дзейнасць настаўніка	Дзейнасць вучняў	Сродкі дыягностыкі
I.Матывацыя да вучэбнай дзейнасці.	Уменне ўступаць у дыялог і ўдзельнічаць у калектыўным абмеркаванні пытання; уменне афармляць свае думкі ў вуснай форме	Вітаецца з вучнямі, жадае ім поспехаў на ўроку і прапануе прачытаць эпіграф на дошцы. – Як вы зразумелі словы Р. Барадуліна? - Чым для вас зўяўляецца родны дом? – З кім асацыіруецца родны дом?	Вучні жадаюць адзін аднаму поспехаў у вучобе. Услых чытаюць словы на дошцы, тлумачаць сэнс прачытанага. Адказваюць на пытанні настаўніка	Дыялог
II. Мэтавызначэнне і арганізацыя дзейнасці вучняў	Уменне фарміраваць мэты і задачы навучання як адлюстраванне асабістых каштоўнасцей; уменне распрацоўваць план дзеянняў, будаваць камунікатыўнае ўзаемадзеянне з настаўнікам і аднакласнікамі	Стварае адукацыйныя сітуацыі для забеспячэння сумеснага мэтавызначэння, пастаноўкі вучэбных задач. З дапамогай гульні “Ці верыце вы, што…” прапануе вучням сцвярджэнні, якія акрэсліваюць кола праблем новай тэмы: - Каляды – гэта радасная падзея? - Бацькі могуць дабравольна аддаць сваё дзіця ў іншую сям’ю? – Дарослы сын можа не пусціць маці на парог свайго дома?	Удзельнічаюць у мэтавызначэнні, асэнсоўваюць асабістыя вучэбныя задачы, удзельнічаюць у сумесным планаванні вучэбных дзеянняў. Разважаюць над прапанаванымі пытаннямі і фармуліруюць мэты і задачы ўрока: пазнаёміцца з апавяданнем З. Бядулі; вызначыць асноўныя праблемы твора; даць характарыстыку героям апавядання.	Франтальная гутарка
III. Аперацыйна-дзейнасны этап. 1). Першапачатковае чытацкае ўспрыманне тэксту	Уменне арыентавацца ў змесце тэксту, разуменне цэласнага яго сэнсу, знаходжанне інфармацыі	Забяспечвае ўмовы для рашэння вучэбных задач,суправаджае, кансультуе, стварае навучальную сітуацыю, накіраваную на дасягненне мэт урока. Чытае ўслых тэкст апавядання. Прапануе вучням сачыць за чытаннем і на палях рабіць паметы згодна з усведамленнем інфармацыі. Высвятляе першыя чытацкія ўражанні ад апавядання. Задае пытанні на першаснае ўспрыманне тэксту. Арганізуе гульню “Так-не” на разуменне зместу тэксту	Самавызначаюцца ў вучэбнай сітуацыі, прымаюць і выконваюць пастаўленыя задачы ў працэсе індывідуальнай і калектыўнай работы. Слухаюць тэкст і сочаць за чытаннем настаўніка, адзначаючы на палях свае эмоцыі знакамі “+”, “?”, “-“. Адказваюць на пытанні настаўніка. Выконваюць пісьмова ў сшытках заданні гульні “Так-не”, правяраюць правільнасць выканання пры дапамозе ключэй (на дошцы)	Дыялог, самаацэнка

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова

Этап	Плануемы вынік	Дзейнасць настаўніка	Дзейнасць вучняў	Сродкі дыягностыкі
2). Інтэрпрэтацыя і інтэграцыя тэксту Фізкультхвілінка.	Уменне знаходзіць інфармацыю з тэксту, якая не паведамляецца наўпрост, уменне ставіць пытанні, выпрацоўваць аргументы. Уменне выяўляць і фармуляваць праблему, уменне ажыццяўляць пошук неабходнай інфармацыі, уменне арыентавацца ў сваёй сістэме ведаў.	Арганізуе працэс камунікацыі і калектыўнай мысленчай дзейнасці на ўроку, прадбачыць магчымыя цяжкасці ў вучэбнай дзейнасці і забяспечвае вучняў сродкамі іх пераадолення. Арганізуе дыскусію пры дапамозе прыёма “Адзін дзень з жыцця героя твора”: прапануе вучням уявіць сябе галоўнай гераіняй і расказаць аб сваім жыцці, пачуццях. Звяртае ўвагу вучняў на спосабы раскрыцця вобразаў у тэксце (апісанні прыроды, сугучныя з настроем героя, мастацкія дэталі).	Выконваюць вучэбныя задачы, дасягаюць асабіста-значных сэнсаў пры вырашэнні задач урока; пераадольваюць асабістыя цяжкасці ў вучэбнай дзейнасці; ажыццяўляюць актыўную самастойную пазнавальную дзейнасць. Разглядаюць рэпрадукцыю карціны М. Піманенка “Калядкі”, каменціруюць яе, расказваюць аб гэтым свяце, абапіраючыся на ўласны вопыт. Адбіраюць эпізоды твора, якія дапамагаюць зразумець трагедыю старой Тэклі. Удзельнічаюць у стварэнні карціны жыцця гераіні, аналізуюць яе дзеянні і іх вынікі. Чытаюць і аналізуюць артыкул падручніка “Мастацкая дэталь”.	Франтальная гутарка, дыялог
3). Рэфлексія на змест тэксту і яго ацэнка	Уменне асэнсаваць і ацаніць інфармацыю з тэксту на аснове ўласнага вопыту ці згодна з уласнымі маральнымі ўяўленнямі , сфармуляваць высновы.	Дапамагае вучням усвядоміць асабістую і сацыяльную значнасць вучэбных заданняў. Задае вучням пытанні розных відаў (“тоўстыя, “тонкія”). Прапануе вучням у парах абмеркаваць, а потым запісаць у сшытак тры думкі, якія ён зразумеў, дзве справы, якія б хацелася змяніць або здзейсніць, адно пытанне, якое хвалюе пасля чытання тэксту (прыём “3+2+1”).	Усведамляюць асабістую і сацыяльную значнасць выкананых заданняў, пераадольваюць асабістыя цяжкасці ў вучэбнай дзейнасці. Адказваюць на пытанні настаўніка. Працуюць у парах, а потым самастойна над заданнем настаўніка (“3+2+1”).	Франтальная гутарка, самаправерка
IV. Этап інфармацыі пра дамашняе заданне		Праводзіць інструктаж па выкананні дамашняга задання. Зрабіць кадраплан “Паход Тэклі ў горад. Сустрэча” або напісаць ліст галоўнай гераіне (10-12 сказаў).	Запісваюць заданне ў дзённікі.	
V. Кантрольна-ацэначны этап і падвядзенне вынікаў урока	Уменне структурыраваць веды. Разуменне асабістага сэнсу самаацэнкі вынікаў і працэсу вучэбнай дзейнасці, ацэньванне сваёй дзейнасці і яе вынікаў; уменне супрацоўнічаць у працэсе ацэньвання вынікаў дзейнасці.	Арганізуе фіксіраванне зместу ўрока. Абмяркоўвае крытэрыі ацэнкі з вучнямі, ацэньвае працэс і вынікі вучэбнай дзейнасці. -Якую мэту мы ставілі на ўроку? -Ці дасягнулі мы яе? -Прыём “Алітэрацыя”: на кожную літару слова “трагедыя” падбярыце асацыяцыю, звязаную са зместам твора. -Ці сустракаюцца ў сучасным жыцці такія сітуацыі? -Які ўрок вынеслі вы для сябе з прачытанага твора? Выстаўленне адзнак за ўрок.	Адказваюць на пытанні настаўніка. Удзельнічаюць у працэсе ацэньвання і ўзаемаацэньвання вынікаў вучэбнай дзейнасці.	Франтальнае апытанне, дыялог.
VI. Рэфлексія вучэбнаў дзейнасці на ўроку.	Усведамленне якасці і ўзроўню засваення ведаў, здольнасць да самаацэнкі.	Арганізуе рэфлексію. -Што спадабалася на ўроку? -Якое заданне было цяжка выконваць? -Ацаніце сваю дзейнасць на ўроку з дапамогай жэстаў.	Складаюць рэфлексіўныя выказванні. Праводзяць самаацэнку сваёй дзейнасці на ўроку.	Дыялог.

Літаратура

1. Логінава, Т. У. Беларуская літаратура ў 7 класе: дапам. для настаўнікаў устаноў, якія забяспечваюцьатрыманне агул. сярэд. адукацыі, з бел.і рус. мовамі навучання / Т. У. Логінава, Т. І. Мароз. – Мінск : Сэр-Віт, 2005. – 336 с.
2. Снопкова, Е. И. Методологическая культура учащихся в контексте компетентностного подхода / Е. И. Снопкова // Народная асвета. – 2017. – № 2. – С. 7-12.
3. Вальчук, Н. Ад чытацкіх уражанняў – да ўменняў / Н. Вальчук // Настаўніцкая газета. – 2018.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова